

Pravo na rad i osobe s invaliditetom u Hrvatskoj

Zdravka Leutar
Marina Milić Babić

Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu, Hrvatska
e-mail: zleutar@pravo.hr; marina.milic.babic@pravo.hr

SAŽETAK U radu je analizirano zapošljavanje osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. U prvom dijelu rada raspravlja se o važnosti njihovog zapošljavanja koja je naglašena i kroz međunarodne dokumente i pravnu legislativu. Autorice govore i o stvarnoj zaposlenosti osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj te o njihovom položaju u svijetu rada, pozivajući se na neka novija istraživanja vezana za zapošljavanje i stavove poslodavaca prema osobama s invaliditetom. Nakon toga se analizira položaj osoba s invaliditetom u Hrvatskoj na temelju istraživanja "Kvaliteta života obitelji osoba s invaliditetom u Hrvatskoj". Uzorak se sastojao od 468 osoba s invaliditetom s područja cijele Hrvatske. Podaci su prikupljeni putem polustrukturiranog upitnika. Za analizu su korištene varijable radnog statusa, samoprocjene materijalne situacije, stambenih uvjeta i skale procjene emocija i zadovoljstva životom osoba s invaliditetom. Za analizu statistički značajnih razlika smo se osobito osvrnuli na zaposlene i nezaposlene osobe s invaliditetom kojih je u ukupnom uzorku bilo 206. Zaposlenih je bilo 60, a nezaposlenih 146. Ostale 252 osobe su bili umirovljenici ili korisnici nekih drugih primanja.

Rezultati su potvrdili nepristupačnu okolinu za osobe s invaliditetom. Materijalna situacija je znatno lošija kod nezaposlenih osoba s invaliditetom i te osobe češće žive s roditeljima. Zaposlene osobe s invaliditetom su zadovoljnije životom i izražavaju pozitivne emocije za razliku od nezaposlenih. Navedeno upućuje na zaključak da je u planiranju intervensijskih strategija potrebno staviti naglasak na provođenje mjera zapošljavanja osoba s invaliditetom što bi doprinijelo boljoj kvaliteti njihova života.

Ključne riječi: osoba s invaliditetom, pravo na rad, pristupačnost, materijalne prilike, zadovoljstvo životom.

Primljeno: travanj 2008.

Pribvačeno: rujan 2008.

1. Uvod

Složene i ograničene mogućnosti gospodarstva u jednoj državi bitno utječu na zapošljavanje osoba s invaliditetom. Tome treba dodati da njihovo zapošljavanje otežavaju predrasude, prostorne te psihološke i socijalne prepreke. U usporedbi s općom populacijom, u osoba s invaliditetom uočavaju se velike razlike ne samo u zapošljavanju, već i u osobnom dohotku zaposlenih, njihovim aktivnostima izvan kuće i u slobodno vrijeme, prijevozu, dostupnosti zdravstvene zaštite i njege te u sveukupnoj kvaliteti života (Taylor, 1998.). Primjerice, osobe s invaliditetom imaju veću stopu nezaposlenosti, niža prosječna primanja, slabiju uključenost u aktivnosti izvan kuće, slabiju mogućnost korištenja prijevoznih sredstava i ostvaruju nižu kvalitetu života.

Imajući u vidu navedeno, Ujedinjeni narodi i njihova tijela te međunarodne organizacije i udruge, poduzele su i poduzimaju niz mjera i akcija u svrhu uklanjanja ili ublažavanja navedenih razlika. Te su mjere i aktivnosti poslužile kao polazište za donošenje zakonskih propisa koji su na tragu dokidanja diskriminacije. Između tih mjera ovdje se čini osobito važnim podsjetiti na *Opću deklaraciju o ljudskim pravima* usvojenu na Glavnoj skupštini Ujedinjenih naroda 1948. godine prema kojoj: "Svatko ima pravo na rad, na slobodu izbora zaposlenja, na pravične i povoljne uvjete rada i na zaštitu od nezaposlenosti. Svatko bez razlike ima pravo na jednaku naknadu za jednak rad. Svatko tko radi ima pravo na pravičnu i povoljnu naknadu koja njemu i njegovoj obitelji osigurava život dostojan čovjeka i koja se prema potrebi dopunjuje drugim sredstvima socijalne zaštite. Svatko ima pravo osnivati sindikate i njima se pridruživati kako bi zaštitio svoje interese" (Rezolucija 217/3, članak 23).

I u *Deklaraciji o pravima osoba s invaliditetom* (1975.) stoji: "Osobe s invaliditetom imaju pravo na ekonomsku i socijalnu sigurnost te na pristojan standard života. One imaju pravo, u skladu sa svojim sposobnostima, na osiguravanje i zadržavanje radnog mjesta ili zapošljavanje u korisnom, produktivnom i plaćenom zanimanju, te na pridruživanje sindikatima" (Rezolucija Opće skupštine Ujedinjenih Naroda 3447, točka 7).

Osim toga, u svrhu eliminiranja diskriminirajućeg odnosa i poštivanja različitosti te individualnih značajki, doneseni su i mnogi dokumenti i propisi koji štite i promoviraju pravo osoba s invaliditetom na rad (Dokumenti Međunarodne organizacije rada, Vijeća Europe itd.).

Kao odgovor na nove izazove stvorene globalizacijom, 18. lipnja 1998. godine Međunarodna organizacija rada usvojila je *Deklaraciju o temeljnim načelima i pravima na rad*. Deklaracija precizno definira koji su temeljni radni standardi i prava radnika u skladu s konvencijama Organizacije. Najvažnije konvencije Međunarodne organizacije rada uključuju Konvenciju br. 100. "Konvencija o jednakosti plaća" (1951.) i Konvenciju br. 111. "Konvencija o diskriminaciji u zaposlenju i zanimanju" (1958.) koje promoviraju načelo prava na naknadu za obavljeni rad i zabranu dis-

kriminacije pri zapošljavanju i obavljanju posla. Ove dvije konvencije ratificiralo je preko 150 država (www.ilo.org).

Napredak postignut u primjeni temeljnih načela svih država članica moguće je pratiti kroz globalna izvješća koja Međunarodna organizacija rada objavljuje svake četiri godine. Tako u svom izvješću pod nazivom "Pravo osoba s invaliditetom na dostojanstveni rad" (2007.) objavljenom povodom obilježavanja Međunarodnog dana osoba s invaliditetom (3. prosinca) upozorava da, unatoč značajnom napretku u proteklih nekoliko godina, milijuni osoba s invaliditetom i dalje se susreću s poteškoćama pri ulasku na tržište rada (www.ilo.org).

Prema procjenama Međunarodne organizacije rada za 2007. godinu (www.ilo.org), u svijetu je 650 milijuna osoba s određenim stupnjem invaliditeta, a oko 470 milijuna ih se nalazi u radnoj dobi. Međutim, među osobama s invaliditetom bilježi se visoka stopa nezaposlenosti i siromaštva, stoga Međunarodna organizacija rada upozorava da ih otprilike 426 milijuna živi ispod granice siromaštva. Zbog isključenosti ranjivih skupina s tržišta rada, svjetsko gospodarstvo gubi i do 1,94 trilijuna dolara, zbog čega njihova integracija na tržište rada ima i društveni i gospodarski smisao (www.ilo.org). Izvješće naglašava izazove s kojima se na tržištu rada suočavaju osobe s invaliditetom, a tiču se slabo plaćenih poslova, diskriminacije, podcjenjivanja kvalifikacija, problema prijevoza i prebivališta, slabih poticaja, predrasuda te društvenog nerazumijevanja. Kako bi se prevladale navedene poteškoće potrebna je suradnja vlada zemalja, poslodavaca i sindikata (www.ilo.org).

Ovdje se čini uputnim podsjetiti da se danas u svijetu sve češće osnivaju agencije za zapošljavanje osoba s invaliditetom. One ustraju na otkrivanju "talenata" i nude njihove usluge poslodavcima, te uklanjanju prepreka njihovom zapošljavanju (Cloerkes, 1997.; Conlin, 2000.). Veliko značenje u tom pogledu ima i *The Work Incentive Improvement Act* koji je američki predsjednik Clinton potpisao 2000. godine. (prema Egon, 2001.). Značajnu podršku poticanju zapošljavanja osoba s invaliditetom u Sjedinjenim Američkim Državama predstavlja akt američke vlade *Americans with Disabilities* (1990.) koji promovira ljudska prava i ekonomičnost zapošljavanja osoba s invaliditetom, te pridonosi uklanjanju prostornih prepreka. Isti dokument, prema Russellu (2002.), identificira i uzroke nezaposlenosti osoba s invaliditetom, koji se prema njemu očituju u diskriminirajućim stavovima poslodavaca i preprekama na radnom mjestu. Russell naglašava potrebu stalnoga zakonskog nastojanja uspostave jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom na tržištu rada.

Nezaposlenost osoba s invaliditetom svjetski je problem. Njime su pogođene sve, a osobito nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju, te tranzicijske zemlje. Prema Howardu (2000.), službeni statistički pokazatelji u Velikoj Britaniji pokazuju da su osobe s invaliditetom dvostruko ekonomski neaktivnije i nezaposlenije od onih bez invaliditeta te da se raspoloživi novac troši na njihovu socijalnu pomoć, umjesto na aktivnu politiku zapošljavanja.

Kerovec (2000.) tvrdi da je nezaposlenost direktan uzrok siromaštva, lošeg općeg standarda i socijalne deprivacije, a problem nezaposlenosti uzrokuje većinu socijalnih problema. Na 19. zasjedanju u Strasbourgu 1996. godine, Komisija Međunarodne organizacije rada je ustanovila da je stopa zaposlenosti osoba s invaliditetom 20 do 30% niža nego u osoba bez invaliditeta (Vijeće Europe, 2002.). Na tom zasjedanju Povjerenstvo za rehabilitaciju i integraciju osoba s invaliditetom (CD-P-RR) na prijedlog nizozemskog izaslanstva, povjerilo je Radnoj skupini proučavanje strategija zapošljavanja osoba s invaliditetom.

Ta je radna skupina djelovala u skladu s intencijom Preporuke br. R (92) 6 o jedinstvenoj politici rehabilitacije za osobe s invaliditetom (1992.), prema kojoj se polazi od mogućnosti i prednosti, a ne od nedostataka i ograničenja osoba s invaliditetom. Temeljno je načelo spomenute Preporuke, kadgod je moguće, primjenom niza mjera, osobama s invaliditetom osigurati jednake mogućnosti zapošljavanja i rada u redovnom radnom okruženju.

Na sastanku u Luxemburgu 1997. godine, predstavnici država i vlada prihvatili su četiri sljedeća prioriteta u području zapošljavanja:

- sposobnost za zapošljavanje (unapređivanje potencijala ljudi za zapošljavanje);
- poduzetništvo;
- prilagodljivost radnih mjesta i radnika i
- jednake mogućnosti.

S obzirom da je Komisija Međunarodne organizacije rada ustanovila da je stopa zaposlenosti osoba s invaliditetom 20 do 30% niža od stope zaposlenosti osoba bez invaliditeta, Radna je skupina novu strategiju Komisije Međunarodne organizacije rada usmjerila na sprečavanje dugoročne nezaposlenosti i poticanje mjera koje će omogućiti zadržavanje radnog mjesta. Zatražila je od zemalja članica da kvantificiraju ciljeve, tj. da ih izraze i u mjerama koje je moguće procjenjivati na način da:

- osiguraju uvjete koji će omogućiti novi početak mlađim i starijim nezaposlenim osobama;
- poduzmu aktivnije mjere za zapošljavanje osoba s invaliditetom i
- sustave naknade učine poticajnim za zapošljavanje.

Treba naglasiti da se većina planova zapošljavanja primarno odnosi na dugoročno nezaposlene ili mlađe nezaposlene osobe. Stoga je Radna skupina preporučila članicama da poduzmu korake u korist osoba s invaliditetom i osigura im pomoć posebnih službi. Svaki plan zapošljavanja treba imati: pripremu za rad, podršku u traženju posla, razvoj karijere rješavanjem problema koji se javljaju tijekom radnog vijeka (prilagodba radnog mjesta, nastavak obrazovanja te podrška na radnom mjestu).

2. Zapošljavanje u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je, unatoč stimulativnim mjerama (Zovko, 2000.) otežano zapošljavanje osoba s invaliditetom koje nerijetko padaju na teret obitelji i službi socijalne skrbi. One zadnje dobivaju posao, a prve ga gube, dijelom zbog konkurencije "zdrave" radne snage, a neki puta i zbog predrasuda, negativnih stavova, samilosti, ignoriranja, omalovažavanja i sl. Jakulić (1983.) smatra da je nezaposlenost osoba s invaliditetom prvenstveno odraz lošeg stava društva prema njima, a ne njihove nesposobnosti za rad. Prema Crnković-Pozaić (2002.) nezaposlenost osoba s invaliditetom od 1998. do 2002. godine rasla je 296%, a opće populacije 194%. Ona posebno naglašava da se na otvorenom tržištu rada, zbog ostvarenja profita, natječu sposobnosti, vještine i znanja, a ne pojedinci.

Na temelju evidencije Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje, Sokač (2003.) iznosi podatak prema kojemu među faktorima otežanog zapošljavanja značajno mjesto pripada invaliditetu. Od ukupno 7.537 evidentiranih nezaposlenih osoba s invaliditetom, najviše je onih s tjelesnim invaliditetom (30,46%), zatim slijede osobe s intelektualnim i kombiniranim oštećenjima, te osobe s ostalim vrstama invaliditeta. S obzirom na spol, muškaraca je 59%, a žena 41%, dok se u odnosu na dob te dvije skupine međusobno značajno ne razlikuju. Nezaposlene osobe s invaliditetom manje su obrazovane od nezaposlenih opće populacije. Među njima je najviše polukvalificiranih radnika i radnika s nižom stručnom spremom, čak 44,6%. Više od 70% nezaposlenih osoba s invaliditetom u evidenciji je Zavoda za zapošljavanje duže od dvije godine, dok njih 20% ostaje nezaposleno i nakon tog roka.

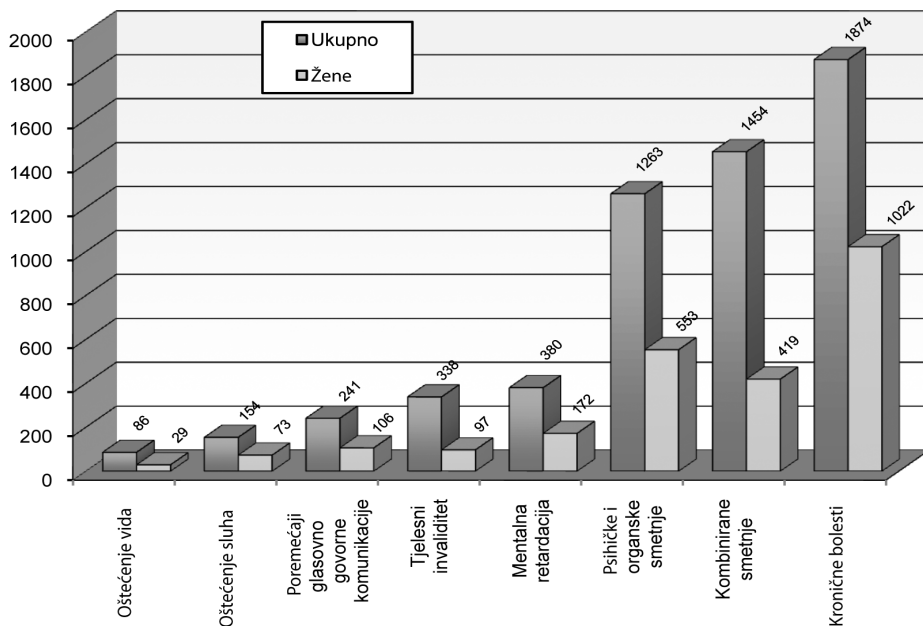
Prema podacima Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje, na dan 31. prosinca 2006. u evidenciji nezaposlenih bilo je registrirano ukupno 293.153 osobe. U tom broju osobe s invaliditetom čine 1,98% ukupno nezaposlenih odnosno, na isti dan u Zavodu je registrirano 5.790 nezaposlenih osoba s invaliditetom (www.hzz.hr).

Od ukupnog broja nezaposlenih osoba s invaliditetom 2.471 osoba ili 42,7% čine pripadnice ženskog spola. Najveći dio nezaposlenih osoba s invaliditetom (36,3%) živi na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Iza toga slijedi Osječko-baranjska županija s 10,85%, Splitsko-dalmatinska s 8% te Sisačko-moslavačka županija s 4,77% nezaposlenih osoba s invaliditetom. Najmanje nezaposlenih osoba s invaliditetom imaju Ličko-senjska (0,48%), Dubrovačko-neretvanska (1,35%), te Šibensko-kninska županija (1,43%) (prema www.hzz.hr).

Promatrajući Sliku 1. vidljivo je da, s obzirom na vrstu oštećenja, najveći udjel nezaposlenih osoba s invaliditetom čine osobe s intelektualnim teškoćama (32,36%). Odmah nakon toga slijede osobe s tjelesnim invaliditetom (25,11%) te osobe s kombiniranim smetnjama (21,81%). Najmanji udjel nezaposlenih osoba s invaliditetom čine osobe s kroničnim bolestima (1,48%).

Slika 1.

Nezaposlene osobe s invaliditetom prema vrsti invaliditeta i prema spolu, prosinac 2006.

Izvor podataka: Statističko izvješće HZZ-a.

Tablica 1.

Nezaposlene osobe s invaliditetom s obzirom na dob i spol, prosinac 2006.

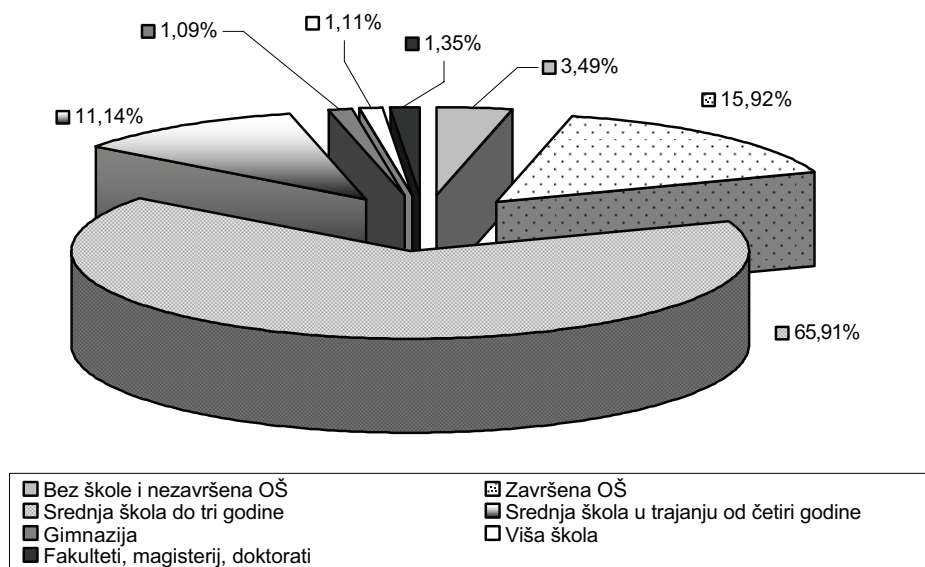
Dobna skupina	Broj nezaposlenih	% u ukupnom broju nezaposlenih OSI*	Od toga žene (%)
15 – 19 godina	314	5,42	44,58
20 – 24 godine	1023	17,67	51,71
25 – 29 godina	887	15,32	47,80
30 – 34 godine	641	11,07	44,14
35 – 39 godina	725	12,52	40,55
40 – 44 godine	698	12,05	40,11
45 – 49 godina	555	9,59	42,34
50 – 54 godine	556	9,60	38,88
55 – 59 godina	311	5,37	20,90
60 – 64 godine	78	1,35	6,41
Ukupno	5790	100%	–

* osobe s invaliditetom

Izvor podataka: Statističko izvješće HZZ-a

S obzirom na dob, najviše nezaposlenih osoba s invaliditetom ima između 20 i 24 godine (17,67%), no kao što je iz tablice vidljivo, ni ostale dobne skupine u najboljim radnim godinama ne zaostaju puno za "vođećom" skupinom. Osobe starije od 40 godina čine velik udjel u nezaposlenim osobama (38,41%); ovaj podatak je zabrinjavajući i zato što je općenito poznato da u cjelokupnoj populaciji osobe u tim godinama vrlo teško pronalaze i dobivaju posao. S obzirom na spol, zamjećuje se da žene čine manji udjel u nezaposlenosti osoba s invaliditetom iz razloga što općenito, kako je već navedeno, u Hrvatskoj ima više muškaraca nego žena s invaliditetom.

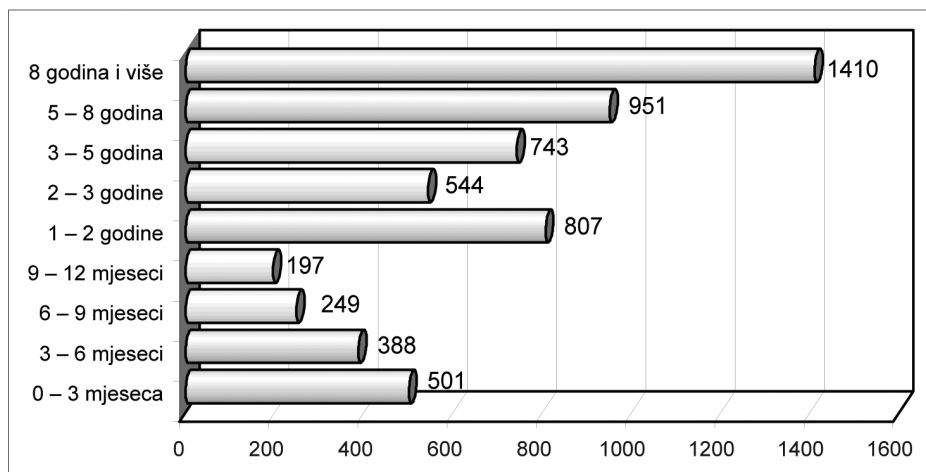
Slika 2.
Nezaposlene osobe s invaliditetom prema stupnju obrazovanja

Izvor podataka: Statističko izvješće HZZ-a.

Slika 2. prikazuje obrazovnu strukturu nezaposlenih osoba s invaliditetom. Vidljivo je da je 65,91% osoba s invaliditetom završilo srednju školu u trajanju od tri godine, što je rezultat činjenice da se osobe s invaliditetom najčešće upućuju na školovanje za obrtnička i slična zanimanja. Velik broj nezaposlenih ima završenu osnovnu školu (15,92%) te je za tu skupinu, kao i za one bez završene osnovne škole, s obzirom na procese i zahtjeve modernog tržišta rada, teško prognozirati bolju situaciju.

Slika 3.
Nezaposlene osobe s invaliditetom prema trajanju nezaposlenosti

Izvor podataka: Statističko izvješće HZZ-a.

Iz Slike 3. vidljivo je da najveći udjel nezaposlenih čine osobe koje su nezaposlene više od 8 godina. Dugotrajna nezaposlenost predstavlja ozbiljan problem koji upućuje na potrebu stalnog aktivnog djelovanja mjera zapošljavanja, kako bi se navedena pojava umanjila, i samim tim poboljšala ravnopravnost osoba s invaliditetom na tržištu rada.

I neka dosadašnja istraživanja ukazuju na aktualnost i urgentnost sagledavanja i rješavanja problematike zapošljavanja osoba s invaliditetom i s njime povezanih činitelja. Tako je Unger (2002.), ispitujući stavove poslodavaca prema osobama s invaliditetom kao radnoj snazi, ustanovila da se oni uglavnom deklarativno slažu s njihovom integracijom u radnu sredinu, ali istovremeno nisu sigurni da bi ih zaposlili u svome poduzeću. Takav nalaz ide u prilog tvrdnji prema kojoj stavovi mogu predstavljati ozbiljnu prepreku u zapošljavanju osoba s invaliditetom. Većina poslodavaca, kako zaključuje Uršić (2003., prema Skočić Mihić, 2004.), pozitivno ocjenjuje osobine osoba s invaliditetom relevantne za njihovo zapošljavanje, kao što su pouzdanost na radu, pripadnost poduzeću, produktivnost rada, odsustvo zbog bolovanja i sl.

Istraživanje koje je u Hrvatskoj na uzorku od 106 ispitanika provela Kiš-Glavaš (2002.), pokazalo je da poslodavci nedovoljno podržavaju zapošljavanje i rad osoba s invaliditetom. Tako 30% poslodavaca smatra da radno mjesto osoba s invaliditetom ovisi o vrsti i stupnju njihova invaliditeta, dok ostali imaju podijeljene stavove u odnosu na to pitanje. Zanimljivo je da samo 9% poslodavaca vidi mogućnost njihova zapošljavanja na otvorenom tržištu rada, njih 13% smatra da to trebaju biti zaštitne radionice, a 6% da osobe s invaliditetom mogu raditi i na otvorenom

tržištu rada i u zaštićenim uvjetima. Oko 70% poslodavaca misli da u njihovom poduzeću postoji radno mjesto na kojem bi se mogla zaposliti osoba s invaliditetom, dok njih 40% ima iskustava s osobama s invaliditetom kao radnicima. Samo 30% poslodavaca je razmišljalo ili razmišlja o zapošljavanju osoba s invaliditetom.

Osim toga, spomenuto istraživanje je pokazalo da poslodavci nisu informirani o poslovima na kojima bi mogle raditi osobe s invaliditetom, kao i pogodnostima za poslodavce koji ih zapošljavaju. Poslodavci se slažu u ocjeni da u zapošljavanju prednost daju osobama koje su invaliditet stekle do navršenih 18. godina života i ratnim invalidima, dok su manje skloni zapošljavanju invalida rada. Isto tako, s obzirom na vrstu invaliditeta, poslodavci daju prednost osobama oštećena sluha i kronično bolesnim osobama, a zatim osobama s tjelesnim oštećenjima, dok su najnepoželjnija radna snaga osobe s intelektualnim teškoćama i oštećenjima vida.

Kada je riječ o poticajnim mjerama za zapošljavanje osoba s invaliditetom, poslodavce najviše motiviraju povoljni krediti. Osim toga, nužan faktor motivacije su: pokrivanje troškova prilagođavanja osobe s invaliditetom na rad, carinske olakšice pri uvozu strojeva i alata, subvencije plaće radnika s invaliditetom za prilagođavanje radnog mjesta, povrat uplaćenih doprinosa, smanjenje osnovice poreza na dobit, pokrivanje troškova prilagodbe uvjeta i sredstava rada te pristupa mjestu rada, participacija u plaći u slučaju smanjenog radnog učinka, pokrivanje troškova osobne i savjetodavne pomoći, te pokrivanje troškova dokvalifikacije i prekvalifikacije. Poslodavce najmanje motivira plaćeni pomoćnik tj. asistent osobe s invaliditetom. Gotovo identični rezultati dobiveni su i u istraživanju Lemal, 2004. godine.

Poticaji pri zapošljavanju osoba s invaliditetom definirani su u *Odluci o načinu ostvarivanja poticaja pri zapošljavanju osoba s invaliditetom* koju je u listopadu 2005. godine donijelo Upravno vijeće Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Tako članak 2. spomenute Odluke govori da poslodavac i osoba koja se samozapošljava ima pravo na novčane poticaje te na poticaje predviđene posebnim ugovorom o zapošljavanju osobe s invaliditetom sklopljenim s Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Poslodavac i osoba koja se samozapošljava imaju pravo i na poticaje predviđene posebnim ugovorom o zapošljavanju osobe s invaliditetom. Ti poticaji obuhvaćaju: jednokratna materijalna davanja, sredstva za prilagodbu radnog mjesta i uvjeta rada, kreditna sredstva pod povoljnijim uvjetima, naknadu razlike zbog smanjenog radnog učinka te sufinanciranje troškova osobnog asistenta i radnog terapeuta osobe s invaliditetom tijekom rada.

Ustavom iz 1991. godine Hrvatska je definirana kao socijalna država koja građanima osigurava pravo na rad i slobodu rada, slobodu izbora zanimanja i posla, dostupnost svakog radnog mjesta pod jednakim uvjetima te uključenje osoba s invaliditetom u rad i društveni život (Vlada Republike Hrvatske, 1998.). U to vrijeme je bila na snazi politika osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, koja je išla u pravcu njihove sustavne zaštite i profesionalne rehabilitacije. Kasnijim zakonima o radu, zapošljavanju, mirovinskom osiguranju i dr. u gospodarsku i socijalnu politi-

ku nastojalo se uvesti nove tržišne odnose, zbog čega brojne osobe s invaliditetom gube ranija socijalna prava. Osim toga, iz Zakona o radu (NN/98) nestaju pojmovi “invaliditet”, “invalidna osoba” i sl., što otežava pravnu i radnu identifikaciju osoba s invaliditetom. Treba, međutim, imati na umu da i sama priroda tržišnog gospodarstva uzrokuje značajan gubitak radnih mjesta, promjene posla, neredovita novčana primanja, rad “na crno”, prijevremeni odlazak u mirovinu itd., zbog čega općenito dolazi do rasta nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva, posebice ranjivih skupina. Tako je do 1998. godine u Hrvatskoj oko 70.000 invalida rada zaposlenih na otvorenom tržištu rada ostalo bez posla (Žunić, 2001.; Šribar, 2002.).

Krajem 90-ih godina, Vlada Republike Hrvatske poduzima posebne mjere za poboljšanje teškog gospodarskog i socijalnog položaja osoba s invaliditetom. Tako 1997. godine osniva Povjerenstvo za osobe s invaliditetom, a 1999. godine donosi Nacionalni program za poboljšanje kvalitete življenja osoba s invaliditetom. Taj su program autorizirala odgovarajuća državna tijela i organi te nevladine udruge osoba s invaliditetom. Njime se relevantna državna tijela, udruge osoba s invaliditetom i znanstvene ustanove pozivaju na suradnju.

Ozbiljniji zahvat u području rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom Vlada je učinila tek krajem 2002. godine, usvajanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, koji cjelovito i primjereno našim prilikama, pravno regulira područje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Donošenje Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom potaknuto je pripremama Hrvatske za punopravno članstvo u Europskoj uniji. Naime, potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (2001.), i u nas se afirmira načelo poštivanja demokracije, ljudskih prava i sloboda svih, pa tako i osoba s invaliditetom, čime u prvi plan dolazi i njihova rehabilitacija te socijalizacija.

Za hrvatske prilike vrlo je važna i “Nacionalna strategija jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine”. Kao nastavak ove strategije Vlada Republike Hrvatske donosi i novi dokument “Nacionalnu strategiju izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine”, s ciljem napretka te daljnega snaženja zaštite prava osoba s invaliditetom. Cilj ovih strategija je osiguravanje i promicanje prava osoba s invaliditetom, a jedno od njih je i zapošljavanje, stvaranje uvjeta za rješavanje njihovih problema i učinkovito djelovanje i informiranje.

3. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Cilj ovoga rada je istražiti položaj osoba s invaliditetom u kontekstu prava na rad.

U svrhu ostvarenja toga cilja željelo se utvrditi:

- Kakva je prilagođenost okoline potrebama osoba s invaliditetom;
- U kakvom su odnosu radni status i materijalne prilike osoba s invaliditetom;

- Postoje li razlike u odnosu na zadovoljstvo životom i emocionalno stanje između zaposlenih i nezaposlenih osoba s invaliditetom.

Pošlo se od sljedećih hipoteza:

H1 – prema subjektivnoj procjeni osoba s invaliditetom njihova okolina nije prilagođena radnim i životnim potrebama osoba s invaliditetom;

H2 – zaposlene osobe s invaliditetom imaju bolje materijalne prilike u odnosu na nezaposlene osobe s invaliditetom, koje su ovisnije o skrbi roditelja;

H3 – zaposlene osobe s invaliditetom zadovoljnije su životom te iskazuju manje negativnih emocija od nezaposlenih.

4. Metoda

4.1. Prikupljanje podataka

Korišteni su podaci iz istraživanja “Kvaliteta života obitelji osoba s invaliditetom u Hrvatskoj” koje je proveo Hrvatski savez udruga tjelesnih invalida u ožujku 2003. godine. U istraživanje su bile uključene sve županije. Istraživanje je bilo locirano u županijskim središtima. Unaprijed se putem medija, a osobito lokalnog radija, informiralo javnost o istraživanju i o točnom datumu, satu i mjestu istraživanja. Ukoliko je netko toga dana bio spriječen, a želio je sudjelovati u istraživanju, imao je mogućnost ispunjeni upitnik poslati poštom. To je ujedno bio i dan druženja osoba s invaliditetom. Ured za ljudska prava i županijski centri su se pobrinuli za prostor u kojem se održavao susret.

Istraživači su bili studenti 4. godine Studijskog centra socijalnog rada koji su prošli odgovarajuću pripremu, da mogu razjasniti ispitanicima sve nedoumice i nejasnoće. Istraživači bi ih prvo uputili u rad i zajedno s ispitanicima prošli prvih nekoliko pitanja, a potom su ispitanici odgovarali samostalno. Manjem broju onih koji su imali problema s čitanjem ili pisanjem anketari su čitali pitanja i upisivali njihove odgovore. Ispunjavanje upitnika trajalo je oko 40 minuta.

4.2. Varijable i instrumenti

Ispitivanje je provedeno polustrukturiranim anketnim upitnikom. Upitnik je sadržavao varijable vezane uz različita životna područja:

1. Prilagođenost okoline potrebama osoba s invaliditetom

Varijable koje su se koristile kod procjene prilagođenosti okoline potrebama osoba s invaliditetom odnosile su se na: dostupnost javnog prijevoza, prilagođenost stambenog prostora i prilagođenost okoline osobe s invaliditetom.

2. Radni status i materijalne prilike

S obzirom na radni status ispitanici su podijeljeni u pet skupina: zaposlen/a, nezaposlen/a, učenik/ca, student/ica i umirovljenik/ca. Percepcija materijalnih prilika ispitanika promatrana je kroz dvije kategorije i to: zaposlene i nezaposlene osobe s invaliditetom, koje su svoje stanje procjenjivale na ljestvici od pet stupnjeva (1 – jako loše, 2 – loše, 3 – srednje, 4 – dobro, 5 – odlično).

3. Zadovoljstvo životom i emocionalno stanje ispitanika

Mjerenje je pomoću skale konstruirane za potrebe ovog istraživanja. Ispitanici su na skali od 5 stupnjeva (1 – nikad, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – uvijek) procjenjivali koliko često se osjećaju napetima, zabrinutima, nervoznima, ljutima, nesretnima, emocionalno istrošenima, nesigurnima u sebe, sretnima, zadovoljnima.

4.3. Sudionici istraživanja

Uzorak su činili članovi obitelji osoba s invaliditetom (otac, majka, suprug/a, brat, sestra) i same osobe s invaliditetom koje su se odazvale pozivu medija ili mjesnih udruga. Za potrebe ovoga rada ekstrahirani su samo odgovori osoba s invaliditetom koje su sudjelovale u istraživanju. Riječ je dakle o prigodnom uzorku koji je činilo 468 ispitanika. Od njih je 250 muškaraca (53,4%) i 218 žena (46,5%). Dob ispitanika je od 16 do 83 godine. Prosječna dob ispitanika je 45,5 godina. Srednju je školu završilo 56,3% ispitanika, a 25% završilo je osnovnu ili nekoliko razreda osnovne škole. Trajanje invaliditeta je različito. Kod nekih je invaliditet uslijedio u kasnijoj dobi kao posljedica neke tjelesne bolesti, dok su drugi rođeni s oštećenjem. Redovitu školu pohađalo je 67% ispitanika, a 12% pohađalo je školu za djecu s teškoćama u razvoju. To je podatak koji upućuje da je invaliditet nastupio u kasnijoj životnoj dobi, iako se može pretpostaviti da je riječ i o integraciji u redoviti sustav školovanja. U istraživanju su sudjelovale osobe različitih vrsta invaliditeta, ali su prevladavale osobe s motoričkim oštećenjima (preko 75% slučajeva) i u kombinaciji s drugim oštećenjima. Teški ili teži stupanj invaliditeta imalo je 80% ispitanika. Umjereni stupanj oštećenja imalo je 13,5% ispitanika, a tek 7,4% lakši stupanj oštećenja. U ispitanoj uzorku 42,2% ispitanika je oženjeno/udano, dok je 39,7% neoženjeno/neudano, 5,7% je razvedeno te 12,3% udovac/udovica. Ispitanici u 35% slučajeva žive s roditeljima, 34% s članovima vlastite obitelji, 12% s partnerom, 12% sami i 8% u instituciji, najčešće u domovima umirovljenika.

U gradu iznad 100.000 stanovnika živi 17,29% ispitanika, a 20,37% ih živi u mjestu do 1.000 stanovnika. Najveći postotak ispitanika, njih 38%, živi u gradu između 10.000 i 100.000 stanovnika. Ostalih 25% stanovnici su manjih gradova i općinskih središta.

4.4. Metode obrade podataka

Podaci dobiveni putem instrumentarija su obrađeni korištenjem SPSS/PC programskog paketa. Za prikazivanje podataka i rezultata korištene su mjere deskriptivne statistike (raspodjela frekvencija, srednja vrijednost te standardna devijacija). Razlike su se testirale korištenjem Hi-kvadrat testa i analizom varijance za testiranje razlika između više subuzoraka (za kontinuirane varijable) te diskriminativnom analizom podataka.

5. Rezultati istraživanja

5.1. Prilagođenost okoline

Ranije smo spomenuli da je pristupačnost i prilagođenost okoline bitan faktor u zapošljavanju osoba s invaliditetom. Analizirat ćemo rezultate ispitanika o njihovoj procjeni prilagođenosti okoline s obzirom na dostupnost javnog prijevoza, prostorne prilagođenosti stambenih objekata i pristupačnosti okoline u kojoj se kreću.

Tablica 2.
Pristupačnost okoline osobama s invaliditetom

	Dostupnost javnog prijevoza		Prilagođenost stambenog prostora		Prilagođenost okoline	
	F	%	F	%	F	%
Vrlo dobra	6	1,4	62	13,9	21	5,0
Dobra	23	5,5	146	32,7	70	16,7
Srednja	60	14,3	161	36,1	103	24,6
Loša	179	42,7	45	10,1	128	30,6
Vrlo loša	151	36,0	32	7,2	96	23,0
Ukupno	419	100,0	446	100,0	418	100,0

Tablica 2. pokazuje koliko je javni prijevoz dostupan osobama s invaliditetom, pa je vidljivo da 42,7% ispitanih smatra da je dostupnost loša, a čak 36,0% da je vrlo loša. Samo 1,4% ispitanih smatra da je dostupnost javnog prijevoza vrlo dobra, i 5,5% dobra. Iz toga se može zaključiti da je javni prijevoz otežavajuća okolnost za osobe s invaliditetom, ta da ih onemogućava u poduzimanju osnovnih životnih radnji (npr. odlazak u trgovinu, na posao, u institucije i dr.).

Tablica 2. pokazuje koliko je i stan u kojem živi osoba s invaliditetom prilagođen njezinim potrebama. Veći broj ispitanih smatra da je prilagođenost stana dobra (32,2%), te srednje dobra (36,1%) i vrlo dobra (13,9%). Da je stan loše prilagođen

njihovim potrebama smatra 10,1%, a da je jako loše prilagođen smatra 7,2% ispitanika. Kada je riječ o prilagođenosti stana, 82,7% ispitanih smatra stan u kojem žive zadovoljavajuće prilagođenim vlastitim potrebama, a 17,3% smatra da je ta prilagođenost loša.

Iz tablice 2. se može vidjeti da 30,6% ispitanih smatra da je okolina u kojoj žive loše prilagođena njihovim potrebama, a 23,0% smatra da je vrlo loše prilagođena. Dakle, čak 53,6% ispitanih smatra da je okolina loše prilagođena osobama s invaliditetom i njihovim potrebama. Taj podatak se može povezati s gore navedenim nezadovoljstvom dostupnosti javnog prijevoza, što s neprilagođenošću okoline čini nepremostivu prepreku u svakodnevnom životu osobe s invaliditetom.

Ekstrahiranjem podataka zaposlenih osoba o prilagođenosti okoline, stana i prijevoza, 80% ih govori o lošem javnom prijevozu, prilagođenost svoga stana smatraju osrednjom, dok okolinu promatraju najčešće kao loše prilagođenu. Na temelju procjene statistički značajnih razlika o viđenju pristupačnosti okoline nisu nađene razlike između zaposlenih i nezaposlenih osoba s invaliditetom. Općenito smatraju da im je okolina loše prilagođena.

5.2. Radni status i materijalne prilike ispitanika

Tablica 3.
Radni status

Radni status	F	%
Bez odgovora	22	4,7
Zaposleni	60	12,9
Nezaposleni	146	31,3
Učenik	7	1,5
Student	14	3,0
Umirovljenici	217	46,6
Ukupno	468	100,0

Iz tablice 3. vidljivo je da uzorak u najvećem postotku čine umirovljenici s 46,6%, nezaposlene osobe s invaliditetom 31,3%, zatim slijede zaposleni 12,9%, dok najmanji postotak čine osobe na školovanju (učenici i studenti) 4,5%.

Kad je riječ o prihodima, najveći broj ispitanih osoba ostvaruje pravo na invalidsku mirovinu (27,2%), te osobnu invalidninu (25,4%); iza njih je najzastupljenija obiteljska mirovina (11,2%). Ovdje je također, značajan podatak da samo 11,7% ispitanih ima vlastitu zaradu, a samo 51 osoba od ispitanog uzorka (468 osoba) je zaposlena.

Ovi podaci odgovaraju ranije iznesenim podacima o stanju u zapošljavanju osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj, te ukazuju da je potrebno uložiti dodatne napore kako bi zakonske odredbe i poticajne mjere uistinu bile i provedene u praksi.

Socio-demografski faktori zaposlenih osoba s invaliditetom daju sljedeću sliku: od 60 zaposlenih, njih 44 je završilo srednju školu, a 10 više i visoku, tek 6 ispitanika ima samo osnovnu školu. Ovaj podatak se slaže s ranije iznesenim podatkom Zavoda za zapošljavanje u Hrvatskoj (Sokač, 2003., prema Skočić Mihić, 2004.). Među zaposlenim ispitanicima većina je pohađala redovnu školu, njih 78%. U populaciji zaposlenih je 36 muškaraca i 24 žene. Najmlađi zaposlenik ima 19 godina a najstariji 63 godine. Dob zaposlenih se najčešće kreće između 35 i 50 godina. S obzirom na bračni status, 20 je samaca, 11 ih je razvedeno, 2 su udovca, a 26 ih živi u braku. Najčešće žive u vlastitoj obitelji ili s roditeljima, dok devet zaposlenih živi samostalno. Puno radno vrijeme radi 60% ispitanika. Svoj stupanj invaliditeta procjenjuju 23 osobe kao teži, 16 kao težak, dok ih 16 smatra da im je invaliditet umjeren i lakši. Primjenom χ^2 testa nisu nađene statistički značajne razlike između zaposlenih i nezaposlenih s obzirom na stupanj invaliditeta. Najviše zaposlenih ima među osobama oštećena sluha i govora (17%), oštećena vida (11%), osoba s tjelesnim oštećenjem (10%), dok osoba s intelektualnim teškoćama i višestrukim oštećenjima nema među zaposlenima u ovom uzorku. Gotovo identične podatke navode Crnković-Pozaić, (2002.) i Sokač, (2003., prema Skočić Mihić, 2004.).

Tablica 4.
Materijalne prilike

Materijalne prilike	F	%
Odlične	5	1,1
Dobre	35	7,9
Srednje	218	49,2
Loše	114	25,7
Jako loše	71	16,0
Ukupno	443	100,0

Tablica 4. pokazuje kako ispitanici ocjenjuju svoje materijalne prilike, pa tako vidimo da gotovo polovica ispitanih (49,2%) smatra da su one srednje, kao i u većine drugih građana Republike Hrvatske. S druge strane njih 25,7% smatra da su one loše i 16,0% da su jako loše u odnosu na većinu drugih stanovnika Republike Hrvatske. Dakle, 41,7% ispitanih smatra da su materijalne prilike loše, te samim tim da im je životni standard dosta ispod prosjeka, budući da ne mogu zadovoljiti svoje osnovne životne potrebe. Zanimljiv je i podatak da samo 1,1% ispitanika smatra svoje materijalne prilike odličnim, te 7,9% dobrim. Primjenom χ^2 testa nađene su

statistički značajne razlike tek na $P < 0,06$ značajnosti, između zaposlenih i nezaposlenih ispitanika kad je riječ o njihovoj samoprocjeni materijalnih prilika. Kako bi se stekao bolji uvid u materijalnu situaciju ispitanika, promotrit ćemo i druge pokazatelje koji nam daju dodatne informacije o materijalnim prilikama.

Tablica 5.

Zaposlenost i materijalno stanje ispitanika

Materijalne prilike						
Radni status	Odlično	Dobro	Srednje	Loše	Jako loše	Ukupno
Zaposlen	0	8	35	13	3	59
%	0	13,8	59,3	22	5,1	100
Nezaposlen	1	13	64	36	28	142
%	0,7	9,2	45,1	25,4	19,7	100
Ukupno	1	21	99	49	31	201
%	0,5	10,4	49,3	24,4	15,4	100

$$\chi^2 = 8,8; df = 4; p < 0,06$$

Iz kontingencijske tablice 5. moguće je vidjeti da zaposleni ispitanici svoje materijalno stanje promatraju boljim od nezaposlenih ispitanika. Ispitanici najčešće vide svoje materijalne prilike kao osrednje, zaposleni u 59% slučajeva, a nezaposleni u 45% slučajeva. Čak 45% nezaposlenih ispitanika smatra svoje materijalne prilike lošima ili jako lošima, a 27% zaposlenih promatra svoje materijalne prilike kao loše ili vrlo loše. Materijalne prilike ne smatraju odličnim niti jedni niti drugi ispitanici i u tome se ne razlikuju. Zaposleni smatraju dobrima svoje materijalne prilike u 13,8% slučajeva, dok ih samo 9,2% nezaposlenih procjenjuje dobrima.

Tablica 6.

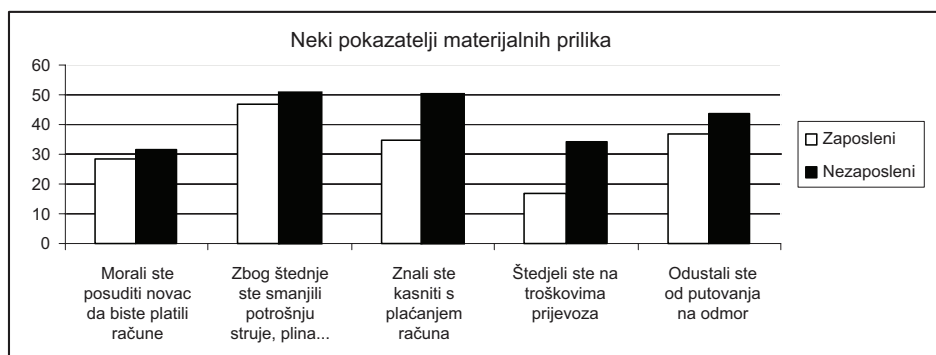
Neki pokazatelji materijalnih prilika ispitanika

			Zaposl.	Nezaposl.
	F	%	%	%
Jedva spajamo kraj s krajem iz mjeseca u mjesec	253	58,8	40	58
Imamo dovoljno novca za podmirenje svojih troškova	152	35,3	47	30
Imamo dovoljno novca za podmirenje troškova te uspijevamo nešto i uštedjeti	25	5,8	12	2
Bez odgovora			1	8
Ukupno	430	100,0	100	100
Stupanj invaliditeta $\chi^2 = 13,02; df = 6; P < 0,04$ Obrazovanje $\chi^2 = 21,82; df = 12; P < 0,04$ Bračni status $\chi^2 = 19,05; df = 6; P < 0,004$			$\chi^2 = 13,48; df = 3; p < 0,04$	

Kad je riječ o osobama s invaliditetom, tablica 6. prikazuje da čak 58,8% ispitanika ima loše materijalno stanje, jedva spajaju kraj s krajem. Dovoljno za podmirenje troškova ima 35,3%, a 5,8% ispitanika uspije nešto i uštedjeti. Statistički se značajno razlikuju s obzirom na stupanj invaliditeta, obrazovanje i bračni status. Čak 85% osoba s težim i teškim invaliditetom navodi da jedva spaja kraj s krajem, a čak 79% tih osoba je s nezavršenom osnovnom školom. Oženjeni i udati su glede materijalnih uvjeta života u nešto boljoj poziciji. Tablica 7. prikazuje njihov položaj s obzirom na zaposlene i nezaposlene ispitanike. Primjenom χ^2 testa nađene su statistički značajne razlike. Rezultati pokazuju da čak 60% nezaposlenih jedva spajaju kraj s krajem iz mjeseca u mjesec, te 40% zaposlenih. Skoro polovica zaposlenih ispitanika smatra da ima dovoljno novca za podmirenje troškova, a i 30% nezaposlenih. Kad je riječ o mogućnosti uštedevidine onda samo 2% nezaposlenih smatra da može nešto uštedjeti te 12% zaposlenih. Moguće je općenito uočiti nešto povoljniji položaj zaposlenih ispitanika.

Slika 4.

Teškoće vezane uz materijalne prilike

Slika 4. ilustrira nepovoljne materijalne prilike osoba s invaliditetom i nešto povoljnije prilike kada je riječ o zaposlenim ispitanicima. Također, pokazuje uvijek veći udjel nezaposlenih osoba u svim teškoćama vezanim uz materijalne prilike kao što su posudba novca za plaćanje računa, štednja u potrošnji struje i plina u domaćinstvu, kašnjenje plaćanja režijskih troškova, štednja u troškovima prijevoza, odustajanje od odmora iz financijskih razloga. Osobito su izražene razlike kada je u pitanju plaćanje režijskih troškova ili štednja na troškovima prijevoza.

Većina osoba s invaliditetom živi s roditeljima (34,9%), te s vlastitom obitelji (33,8%), dok je njih 3,3% smješteno u instituciji, a 12,4% ih živi samo. Kako bismo dobili potpuniju sliku stambenih uvjeta i zaposlenosti osoba s invaliditetom analizirat ćemo s kim oni žive.

Tablica 7.

Stanovanje osoba s invaliditetom i zaposlenost

Zaposlenost	sami	s roditelj.	s vl. obit.	s partner.	u instituc.	drugo	ukupno
Zaposlen (F)	9	22	24	3	0	1	59
%	15,9	37,3	40,7	5,1	0	1,7	100
Nezaposl. (F)	8	90	25	12	4	5	144
%	5,6	62,5	17,4	8,3	2,8	3,5	100
Ukupno (F)	17	112	49	15	4	6	203
%	8,4	55,2	24,1	7,4	2,0	3,0	100

 $\chi^2 = 21,63$; $df = 5$; $p < 0,001$

Kad izdvojimo samo ispitanike s obzirom na zaposlenost vidimo da zaposleni ispitanici žive najčešće u vlastitoj obitelji, dok ih nešto manji broj živi s roditeljima. Nezaposleni ispitanici žive najčešće, u čak 62,5% slučajeva s roditeljima. Zaposleni češće žive sami od nezaposlenih. Primjenom χ^2 testa nađene su statistički značajne razlike ($\chi^2 = 21,63$; $df = 5$; $p < 0,001$). Promatramo li bračni status, čini se važnim spomenuti da je 68,49% nezaposlenih osoba s invaliditetom nevjenčano/neudano, dok je taj postotak znatno manji kod zaposlenih, te iznosi 33,33%. Razvedenih je više među zaposlenim osobama s invaliditetom. Zaposlenost koja dovodi do boljih materijalnih prilika može dovesti do toga da se osoba osjeća sigurnije a time i da češće poseže za razvodom od nezaposlene osobe s invaliditetom. Ovakva tendencija nije karakteristika samo ove skupine ljudi nego vrijedi za društvo u cjelini (Čudina-Obradović; Obradović, 1998.).

Ispitanicima je postavljeno pitanje otvorenog tipa: "Što mislite što bi društvo moglo učiniti da se poboljša položaj osoba s invaliditetom?"

Dobiveni odgovori uglavnom su se odnosili na:

- poboljšanje zakonske regulative koja će obvezati poslodavce na zapošljavanje određenog postotka osoba s invaliditetom;
- poboljšanje kontrole primjene već postojećih propisa koji se tiču zapošljavanja osoba s invaliditetom;
- uklanjanje prostornih prepreka;
- plaće i razna druga primanja (osobnu invalidninu, invalidsku mirovinu te različite dodatke) uskladiti s troškovima života;
- informirati poslodavce o poslovnim mogućnostima pojedine kategorije osoba s invaliditetom.

Najveću skupinu odgovora činili su oni koji se odnose na omogućavanje zapošljavanja osoba s invaliditetom iz čega se može vidjeti njihova želja za samostalnim životom i osiguranjem egzistencije vlastitim radom.

5.3. Životno zadovoljstvo i osobe s invaliditetom

Promatrali smo i skalu emocionalnog stanja na temelju zavisne varijable tj. zaposlenosti ispitanika. Prikazat ćemo aritmetičke sredine i standardne devijacije. Jedan je označavao najslabiji, a pet najjači intenzitet emocija. Ujedno će biti prikazana analiza varijance, odnosno razina značajnosti.

Tablica 8.

Aritmetičke sredine i analiza varijance zadovoljstva životom i emocionalnog stanja ispitanika

Emocije		M	SD	F	P
Napetost	Z*	3,10	1,01	0,41	0,522
	N*	3,21	1,02		
Zabrinutost	Z	3,17	1,07	0,89	0,345
	N	3,34	1,14		
Nervoza	Z	3,15	0,96	0,12	0,720
	N	3,09	1,11		
Ljutnja	Z	2,70	0,91	1,06	0,304
	N	2,88	1,11		
Nesretnost	Z	2,51	1,16	7,44	0,007
	N	3,06	1,22		
Istrošenost	Z	2,63	1,13	0,64	0,425
	N	2,79	1,25		
Nesigurnost	Z	2,55	1,14	0,03	0,861
	N	2,59	1,17		
Sreća	Z	3,37	0,93	0,12	0,725
	N	3,30	1,13		
Zadovoljstvo	Z	3,69	0,96	4,80	0,030
	N	3,31	1,08		
Zadovoljstvo životom	Z	3,37	1,07	9,73	0,002
	N	2,86	1,06		

Z* – zaposlene osobe s invaliditetom

N* – nezaposlene osobe s invaliditetom

Promatranjem aritmetičkih sredina i odstupanja od njih iz tablice 9. su vidljive niže vrijednosti kod nezaposlenih nego kod zaposlenih ispitanika. Primjenom analize varijance aritmetičkih sredina moguće je vidjeti tek statistički značajne razlike kad je riječ o zadovoljstvu životom, osjećaju zadovoljstva i nesretnosti. Nezaposleni ispitanici manje su zadovoljni životom od zaposlenih ispitanika, te je kod njih inten-

zivniji osjećaj nesretnosti u odnosu na zaposlene osobe s invaliditetom. Dosadašnja istraživanja su pokazala povezanost rada i zadovoljstva pojedinca. Tako Šverko (1991.) i Rački (1997.) dolaze do saznanja da je nekima rad glavni izvor zadovoljstva i ima najistaknutiju poziciju među važnim životnim ulogama. Općenito istraživanja govore da zapošljavanje i rad zauzimaju važnu ulogu u životu pojedinca. Zaposlenost povećava osjećaj zadovoljstva u životu i utječe na psihološku strukturu pojedinca (Eden; Aviram, 1993.).

Željelo se ispitati kako se osjećaju zaposlene i nezaposlene osobe s invaliditetom jer smo vidjeli razlike u intenzitetu njihovih emocija, stoga ćemo analizirati rezultate testiranja značajnosti kanoničke diskriminativne funkcije.

Tablica 9.

Rezultati testiranja značajnosti kanoničke diskriminativne funkcije

funkcija	Λ	% var	% kum.	Rc	Wilks' Lambda	Hi-kvadrat	df	Sig.	C zap.	C nezap.
1	0,223	100	100	0,427	0,818	26,938	10	0,003	0,707	-0,310

Legenda:

Λ – karakteristični korjenovi

% var – postotak objašnjenja varijance

Rc – koeficijent kanoničke korelacije

Λ – Wilksova lambda

Hi-kvadrat

Df – stupnjevi slobode

p – statistička značajnost diskriminativne funkcije

C – centri

Uvidom u strukturu diskriminativne funkcije (Tablica 9.) može se ustanoviti da se s obzirom na zaposlenost ispitanici razlikuju u percepciji emocija. Pregledom pozicije centroida vidimo da su zaposlene osobe u povoljnijoj situaciji i da postoji visoka korelacija s diskriminacijskom funkcijom. Koeficijent kanoničke korelacije iznosi 0,42 i ukazuje na postojanje pozitivne veze između skupina ispitanika s obzirom na zaposlenost i varijabli koje se odnose na pojedine emocije. Kako Wilksova lambda ima vrijednost 0,81 uz 10 stupnjeva slobode i testovnu veličinu χ^2 26,23 diskriminativna funkcija je statistički značajna na razini $p = 0,003$. Možemo zaključiti da na latentnoj razini postoje statistički značajne razlike.

Na temelju strukture diskriminativne funkcije uočene su varijable koje najviše definiraju diskriminativnu funkciju.

Tablica 10.

Struktura diskriminacijske funkcije

Varijable	X	R
Zadovoljstvo životom	0,761	0,786
Nesretnost	-0,644	-0,476
Zadovoljstvo	0,304	0,362
Zabrinutost	0,093	-0,150
Nervoza	0,321	0,067
Napetost	-0,037	-0,061
Ljutnja	0,038	-0,052
Sreća	-0,405	0,044
Istrošenost	0,317	-0,016
Nesigurnost	0,053	-0,004

Legenda:

X – diskriminacijski koeficijent

R – koeficijent korelacije varijabli s diskriminacijskom funkcijom

Diskriminativna funkcija definirana je sa 6 važnih emocija: zadovoljstvo životom (0,76), nesretnost (-0,64), sreća (-0,40), nervoza (0,32), istrošenost (0,31), zadovoljstvo (0,30). Moguće je prepoznati da tu diskriminativnu funkciju najbolje definiraju emocije koje se odnose na pitanje zadovoljstva i sreće odnosno pitanje nesretnosti te nešto manje emocije koje se odnose na nervozu i istrošenost. Prateći centroide uočava se visoka pozitivna korelacija s diskriminativnom funkcijom kod zaposlenih ispitanika, dok druga skupina, tj. nezaposleni ispitanici imaju negativnu korelaciju i ona je znatno manja. Uvidom u koeficijent korelacije varijabli s diskriminativnom funkcijom vrlo jasno se uočava da su zadovoljstvo životom i općenito osjećaj zadovoljstva najviše povezani s zaposlenošću, a da nesretnost ima negativan predznak korelacije.

6. Zaključno razmatranje

Osnovna zamisao ovog rada bila je ispitati položaj osoba s invaliditetom u kontekstu prava na rad. Shodno tome na temelju dosadašnjih spoznaja te aktualne situacije vezane za položaj osoba s invaliditetom u Hrvatskoj formirane su i 3 hipoteze. U prethodnom dijelu rada može se vidjeti da su hipoteze potvrđene odnosno utvrđena je statistički značajna povezanost između zavisnih i nezavisnih varijabli. Prva hipoteza se odnosila na neprilagođenost okoline potrebama osoba s invaliditetom. Jedan od bitnih čimbenika koji su istaknuti vezano uz zapošljavanje osoba s invaliditetom je pristupačnost (Taylor, 1998.; Clerkers, 1997.; Conlin, 2000.; Russeln 2002.). Rezultati istraživanja su ukazali na nepristupačnost okoline

i prijevoza za osobe s invaliditetom. U nestrukturiranim odgovorima su se također ispitanici zalagali upravo za uklanjanje prostornih prepreka. Stoga možemo u potpunosti prihvatiti hipotezu da je okolina u kojoj žive osobe s invaliditetom neprilagođena.

Druga hipoteza je povezivala radni status i materijalne prilike. Utvrđeno je da zaposlene osobe s invaliditetom u većem postotku svoje materijalne prilike ocjenjuju dobrim i osrednjim, dok su u prilično jednakom postotku obje skupine svoje materijalne prilike ocijenile lošim. Kod subjektivne procjene materijalne situacije nađene su manje razlike nego kod nekih objektivnijih poteškoća vezanih uz materijalne prilike ispitanika gdje su nađene statistički značajne razlike. Ovakvi rezultati ne iznenađuju budući da zaposlene osobe s invaliditetom imaju veće prihode od osoba koje ne rade, odnosno plaća je barem za određeni postotak veća od raznih drugih primanja (osobne invalidnine, invalidske mirovine ili nekog drugog socijalnog primanja). Uz to je još moguće da sama zaposlenost osobi s invaliditetom daje jednu novu dimenziju života. Ona se osjeća vrijednom i sposobnom, u potpunosti ili barem većim dijelom sebi i svojoj obitelji osigurati egzistenciju. Ta dimenzija vrijednosti utjecala je, uz veličinu primanja, na to da svoje materijalne prilike zaposlene osobe s invaliditetom procjenjuju kao dobre i osrednje u znatno većem postotku od nezaposlenih.

Krenulo se sa stanovišta da nezaposlene osobe s invaliditetom u većem broju žive s roditeljima od zaposlenih. Smatralo se da nezaposlene osobe s invaliditetom u većem postotku nisu, s obzirom na veličinu svojih primanja, u mogućnosti plaćati podstanarstvo ili pak riješiti stambeno pitanje te su stoga prisiljene živjeti s roditeljima. To pokazuju i podaci dobiveni u ovom istraživanju, prema kojima čak 61,64% nezaposlenih osoba s invaliditetom živi s roditeljima, dok je taj postotak za zaposlene znatno niži te iznosi 36%. Plaća zaposlenoj osobi s invaliditetom omogućuje ne samo samostalnost i život izvan roditeljske kuće, nego joj pruža i mogućnost zasnivanje vlastite obitelji. Ovu konstataciju potvrđuju i podaci prema kojima s vlastitom obitelji živi 40% zaposlenih osoba s invaliditetom dok postotak onih bez zaposlenja koji žive s vlastitom obitelji iznosi samo 17%. Svi ovi podaci i zaključci idu u prilog tvrdnji da radni status uvelike određuje uvjete stanovanja osoba s invaliditetom, kao i njihovu želju i mogućnost za samostalnim životom bilo kao samaca bilo kao članova obitelji koje sami zasnivaju. Hipoteza da zaposlene osobe s invaliditetom žive u boljim materijalnim prilikama i manje su ovisne o skrbi roditelja je potvrđena.

U trećoj hipotezi stavljena je u vezu zaposlenost i zadovoljstvo životom te emocionalno stanje ispitanika. Pretpostavilo se da su zaposlene osobe s invaliditetom zadovoljnije svojim životom od nezaposlenih, te da samim tim imaju manje negativnih emocija u svakodnevnom životu. Kao što smo već naveli, radni status, uz materijalnu komponentu koja je svakako važna, pruža osobi s invaliditetom osjećaj vrijednosti (Rački 1999.; Eden; Aviram, 2003.). Naime, koristeći preostale radne potencijale, ona postaje aktivan član društva, skrbi o sebi i vlastitoj obitelji, te time i sama počinje sebe gledati ravnopravnom s drugim članovima društva. Osim

toga, kroz radni status ona proširuje krug ljudi s kojima se svakodnevno viđa te time i njen društveni život postaje puno bogatiji i potpuniji. Sve se to odražava na njezino zadovoljstvo vlastitim životom, koje je, kao što je i istraživanje pokazalo znatno veće nego kod osoba s invaliditetom koje su nezaposlene. Ove tvrdnje potkrepljuju i podaci prema kojima je svojim životom zadovoljno 49,33% zaposlenih osoba s invaliditetom, dok je zadovoljstvo životom izrazilo samo 28,07% osoba koje nisu zaposlene. Prema svemu navedenom vidljivo je da za osobe s invaliditetom zaposlenje nije samo način osiguranja egzistencije nego i izvor zadovoljstva i ispunjenosti vlastita života. Treća hipoteza je u potpunosti potvrđena – zaposlenost utječe na životno zadovoljstvo osoba s invaliditetom. Potrebno je napomenuti da je riječ o prigodnom uzorku i da je u tom kontekstu potrebno gledati i rezultate ovog istraživanja.

Sumirajući rezultate istraživanja došlo se do sljedećih smjernica:

Neophodno je nadići stav društva da na osobe s invaliditetom gleda kao na skupinu koja se nije sposobna sama brinuti o sebi, nego zahtijeva permanentnu brigu šire društvene zajednice, koja im treba osigurati egzistenciju i zadovoljenost osnovnih životnih potreba.

Osobama s invaliditetom treba osigurati zaposlenje, a to se prije svega odnosi na provedbu pravne legislative, te izjednačavanja mogućnosti za dobivanje posla s ostalim građanima. Stoga je potrebno raditi i na uklanjanju prepreka, kako prostornih tako i psiholoških i socijalnih, u smislu predrasuda. Zapošljavanje bi poboljšalo njihov materijalni status, povećalo bi zadovoljstvo vlastitim životom te omogućilo i potaknulo na samostalan život i zasnivanje vlastite obitelji.

S obzirom na sve navedeno naglasak u društvenoj skrbi za osobe s invaliditetom trebao bi ići u smjeru ostvarivanja njihovih želja izraženih u ovom istraživanju. Potrebno je raditi na projektima zapošljavanja i osposobljavanja osoba s invaliditetom jer je to najbolji način skrbi o njima. Također bi trebalo poboljšati mehanizme kontrole provedbe već donesenih pravnih akata koji se tiču zapošljavanja osoba s invaliditetom, jer bez toga oni ostaju samo mrtvo slovo na papiru.

Među tim inovacijama za uspješno uključivanje u rad i radnu okolinu, između ostalih, osobito se čini značajnim:

- osuvremenjivanje i kvalitetno ostvarivanje programa osposobljavanja;
- stvaranje primjerenih objektivnih i subjektivnih uvjeta uspješnog zapošljavanja, kroz stimuliranje i informiranje poslodavaca o potencijalima i radnim mogućnostima osoba s invaliditetom (npr. značajna je akcija održana krajem 2007. u kojoj je proglašen i nagrađen "poslodavac godine za osobe s invaliditetom". Akcija je provedena s ciljem osvješćivanja javnosti, prije svega poslodavaca, o nužnosti uključivanja osoba s invaliditetom u otvoreno tržište rada i isticanje pozitivnih primjera kod hrvatskih poslodavaca pri zapošljavanju i odnosu na radnom mjestu prema osobama s invaliditetom);

- educiranje socijalne sredine u funkciji suzbijanja predrasuda i negativnih stavova prema osobama s invaliditetom i njihovu zapošljavanju (putem okruglih stolova, sportskih manifestacija, televizijskih i radijskih emisija i sl.).

Stoga s pravom možemo zaključiti da je potreban uporan rad i angažman na zapošljavanju osoba s invaliditetom i njihovoj integraciji u redovite uvjete te rad na smanjenju stigmatizacije u društvu i buđenju svijesti da osobe s invaliditetom mogu postići profesionalni uspjeh, jednako kao i drugi članovi društvene zajednice.

Literatura

1. Cloerkes, G. (1997). *Soziologie der Behinderten*. Heidelberg.
2. Conlin, M. (2000). The new workforce. *Business Week*, 65, March.
3. Crnković-Pozaić, S. (2002). *1. međunarodni stručni simpozij – Aktualnosti i perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom*. Zagreb. URIHO: 21–32.
4. Čudina-Obradović, M.; Obradović, J. (1998). Utjecaji socio-ekonomskoga položaja obitelji na bračne, obiteljske i socijalizacijske procese. *Revija za sociologiju*, 29 (1–2): 27–47.
5. *Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom* (1975). Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za ljudska prava, Ženeva.
6. *Deklaraciju o temeljnim načelima i pravima na rad* (1998). Međunarodna organizacija rada, Ženeva.
7. Eden, D. i Aviram, A. (1993). Self-efficacy training to speed reemployment: helping people to helping themselves. *Journal of applied Psychology*, 78:352–360.
8. Egon, K. (2001). Staffing companies opening new doors to people with disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 16:93–96.
9. Howard, M. (2000). Active policies helping disabled people to participate in the labour market. In: Social Policy and researcher for the Disablement Income Group. *New Economy*: 219–223.
10. <http://www.hzz.hr> (17. 11. 2007.)
11. <http://www.ilo.org> (14. 2. 2008.)
12. Jakulić, S. (1983). *Rehabilitacija mentalno retardiranih lica*. Defektološki fakultet, Beograd.
13. *Jedinstvena politika rehabilitacije za osobe s invaliditetom* (1992). VE Preporuka R (92) 6.
14. Kerovec, N. (2000). *Zaštita nezaposlenih osoba u Hrvatskoj*, prilog za “Strategiju razvoja Republike Hrvatske u 21. stoljeću”, rukopis.
15. Kiš Glavaš, L. (2002). *Profesionalna rehabilitacija osoba s posebnim potrebama*. U: Zbornik radova 1. Međunarodnog stručnog simpozija – Aktualnosti i perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom. Zagreb: 40–50.
16. Lemal, E. (2004). *Neke determinante samoprocjenjene motiviranosti poslodavaca za zapošljavanje osoba s invaliditetom uz poticajne mjere*. Magistarski rad. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet u Zagrebu.
17. Međunarodna organizacija rada (1955). *Preporuka broj 99, Preporuka o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida*. Ženeva.
18. *Odluka o načinu ostvarivanja poticaja za osobe s invaliditetom* (2005). NN br. 141
19. *Opća deklaracija o ljudskim pravima* (1948). Rezolucija br. 217/3, UN.

20. Rački, J. (1997). *Teorija profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom*. Zagreb
21. Russell, M. (2002). What Disability Civil Rights Cannot Do. In: Employment and Political Economy. *Disability & Society*, 17 (2):117–135.
22. Skočić Mihić, S. (2004). *Teškoće pri zapošljavanju i radu osoba s invaliditetom percipirane od strane poslodavaca*. Magistarski rad. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet.
23. *Strategije zapošljavanja za promicanje jednakih mogućnosti osoba s invaliditetom* (2003). Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb.
24. *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* (2001). Hrvatski sabor, Zagreb.
25. Sokač, K. (2003). *Zapošljavanje osoba s invaliditetom – zakonska regulativa, sadašnje stanje i planirane promjene*. Zbornik radova Međunarodnog stručnog skupa o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom Zagreb.
26. Šribar, P. (2002). *Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom*. Zbornik radova 1. međunarodnog stručnog simpozija – Aktualnosti i perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom. Zagreb: 118–126.
27. Šverko, B. (1991). Značenje rada u životu pojedinca: radne vrijednosti, važnost rada i otuđenje. U: Kolesarić, V., Krizmanić, M. i Petz, B. (Ur.). *Uvod u psihologiju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
28. Taylor, H. (1998). *Americans with disabilities still pervasively disadvantaged on a broad range of key indicators*. The Harris Poll 56. (<http://www.harrisinteractive.com/harris:poll>).
29. Unger, D. (2002). Employers' Attitudes Toward Persons with Disabilities in the Workforce. In: Mith or Realities? *Focus on Autism & Other Developmental Disabilities*, 17, 1:2–9.
30. Vijeće Europe (2002). *Prijelaz od zapošljavanja u zaštićenom okruženju ka zapošljavanju u redovnom radnom okruženju*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
31. Vlada Republike Hrvatske (1998). *Ustav Republike Hrvatske*. Narodne novine, 8.
32. Vlada Republike Hrvatske (1999). *Nacionalni program za poboljšanje kvalitete življenja osoba s invaliditetom*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
33. Vlada Republike Hrvatske (2003). *Nacionalna strategija jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine*. Narodne novine, 13.
34. Vlada Republike Hrvatske (2007). *Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine*. Narodne novine, 63.
35. *Zakon o mirovinskom osiguranju* (1998). Narodne novine, 102.
36. *Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom* (2002). Narodne novine, 143.
37. *Zakon o radu* (1998). Narodne novine, 102.
38. Zovko, G. (2000). Socijalna skrb o invalidima u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 3–4:273–287.
39. Žunić, Z. (2001). *Profesionalnom rehabilitacijom u 21. stoljeće*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.

Zdravka Leutar
Marina Milić Babić

Social Work Study Centre – Faculty of Law, Zagreb, Croatia

e-mail: zleutar@pravo.hr; marina.milic.babic@pravo.hr

Right to Work and Disabled Persons in Croatia

Abstract

In this paper we look at the disabled persons in Croatia and their employment. The first part takes note of the importance of their employment as emphasized in various international documents and legislation. The authors observe the actual employment of the disabled people in the Republic of Croatia and their position in the world of employment. The authors use some recent research on the employment issues and the employers' attitude towards the disabled persons. Subsequently, the paper analyses the position of disabled persons in Croatia based on the research "Disabled persons and the life quality of their families" in which 468 persons from all over Croatia were surveyed. Data were gathered using a semi-structured questionnaire. Indexes used in the analysis included working status, self-evaluation of the financial situation, housing conditions, the scale which evaluated emotions and life satisfaction of disabled persons. In order to analyse statistically significant differences we especially considered employed and unemployed disabled persons on the sample of 206 persons. There were 60 employed and 146 unemployed people among them. The other 252 persons were retired or users of some other resources.

The results prove that the environment is not friendly to the disabled. The financial situation is much worse for the unemployed disabled persons who often live with their parents. The employed disabled persons are more satisfied with their life and they express more positive emotions compared to the unemployed. These results show the direction in which planning strategies should go: emphasis on the importance of the employment for the disabled persons which directly influences their quality of life.

Key words: disabled persons, right to work, accessibility, financial situation, life satisfaction.

Received in April 2008

Accepted in September 2008